

DE SINT-BONIFATIUS- WIJK

BRUSSEL, STAD VAN KUNST EN GESCHIEDENIS

Coördinatiecomité

Ariane Herman, Kabinet van de Minister-Voorzitter
Chantal Déom, Sibylle Valcke, Manoëlle Wasseige, dienst Monumenten en Landschappen

Realisatie

Pétitions-Patrimoine

Onderzoek en redactie

Bénédicte del Marmol, Jean-Luc Delsaute, David Stephens

De auteurs willen volgende personen danken voor hun medewerking:

de Cercle d'Histoire locale d'Ixelles : Michel Hainaut, Jacqueline Solemé ;
de Gemeentearchieven van Elsene : Françoise Fontaine ;
de dienst Stedenbouw van de gemeente Elsene : Yvon Mayné ; de Bouwkundige studiedienst
en de dienst Gemeentelijke Eigendommen van de gemeente Elsene : Dominique Hanquinet ;
Françoise Demeuldre Coché; Jean De Moye; Carolina Gastaldi; Marcel Vanhulst;
de dienst Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest :
Yves Jacqmin, Claude Vandewattyne, Alfred de Ville ;
de Archives d'Architecture Moderne : Anne Lauwers

ILLUSTRATIES

b = boven; m = midden; o = onderaan; l = links; r = rechts; a = achtergrond

Archives d'Architecture Moderne : 11 (o), 15, 21 (l), 22 (o), 24 (o), 30 (o); Archieven van de Cercle d'Histoire locale d'Ixelles - verzameling Michel Hainaut : 11 (b); Gemeentearchieven van Elsene- foto's Jean-Luc Delsaute : 16, 25 (o-r), 28 (b), 29 (b); Koninklijke Bibliotheek Albert I, Prentenkabinet : 3 (r) - Kaarten en plattegronden : 2 en 3 (a), 4 (b) - Werken : 14 (b); Verzameling Françoise Demeuldre Coché - foto Jean-Luc Delsaute : 13 (o-l) - foto Jimmy van Wassenhove : 13 (o-r); Verzameling Jean De Moye : 9 (o); Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Brussel (© ACL) : 4 (o), 6, 9 (b); Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap - Afdeling Monumenten en Landschappen : 7 (l en r); Gemeentelijk Museum van Elsene - foto's Acte Expo vzw : 5, 8 (o), 14 (b); Dienst Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest - foto's Alfred de Ville : 26 (b), 33 (o) - foto Bénédicte del Marmol : 27 (b-l); Dienst Monumenten en Landschappen van de gemeente Elsene - foto Jean-Luc Delsaute : 8 (b); Marcel Vanhulst, Brussels Hoofdstedelijk Gewest : 1, 2 (l), 10, 12, 13 (b), 17 (b en o), 18, 19, 20, 21 (r), 22 (b), 23 (b, m en o), 24 (b), 25 (b en o-l), 26 (o), 27 (b-r en o), 28 (o), 29 (o), 30 (b), 33 (b), 34 en foto's omslag.

INLICHTINGEN

Pétitions-Patrimoine, Sint-Bonifaasstraat 17, 1050 Brussel.
Tel/fax : 02/511 72 85

De Sint-Bonifatiuswijk is bereikbaar via :

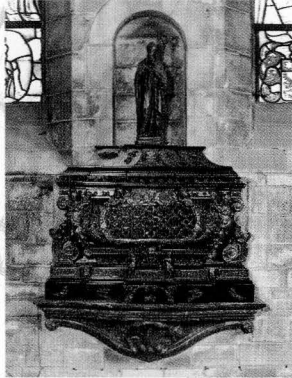
- de metro (Naamsepoort)
- bussen : 34, 54, 71, 80 (Naamsepoort)

DE SINT-BONIFATIUSWIJK

DE SINT-BONIFATIUSWIJK	2
De verstedelijking van de Sint-Bonifatiuswijk	2
De industrie van Hoog-Elsene	14
Stijldiversiteit.....	14
DE ART NOUVEAU.....	16
De gevelwedstrijd van 1898.....	16
Het geheel van de Sint-Bonifaasstraat en Solvaystraat.....	18
De "verborgen sgraffiti".....	22
Architectuur met een commerciële bestemming.....	24
WANDELING.....	28

DE SINT-BONIFATIUSWIJK

Reliëkschrijn van de Heilige Bonifatius. Kerk van de Ter Kamerenabdij. Sint-Bonifatius werd geboren in 1181 als zoon van een Brussels edelsmid. Zijn daden en invloed reikten echter tot voorbij de landsgrenzen. Hij doceerde aan de faculteit der kunsten van de universiteit van Parijs, werd vervolgens deken van het kapittel van Sint-Goedele en, na een verblijf in Keulen, bisschop van Lauzanne. Hij steunde paus Gregorius IX tijdens zijn conflict met keizer Frederik II. De energie waarmee hij zijn bisdom respect voor de gedragsregels afdwong, maakte hem niet overal even geliefd en hij gaf dan ook zijn bisschopsambt op om terug naar Brussel te keren, waar hij zich terugtrok in de abdij van Ter Kameren. Daar verbleef hij tot aan zijn dood rond 1261. Zijn relieken, die op een bepaald ogenblik werden overgebracht naar de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Kapellekerk, zijn bewaard in een houten schrijn uit de 17de eeuw op het altaar van de Sint-Bonifatiuskapel, die zich in de noordelijk transeptarm van de Ter Kamerenkerk bevindt.

Het plan van Jackowick, dat uit de tijd van de Franse bezetting dateert (1812), toont de verstedelijkte *faubourg* aan de Naamsepoort. De *Bergerie* vormt de huidige Herdersstraat, de *chemin des Cailloux* de Keyenveldstraat en de *chaussée de Namur* de Elsensesteenweg. Opvallend is de aanwezigheid van talrijke kroegen: de *Petit Lattis*, de *Rose blanche*, de *Fleur d'Or* en de *Au mayeur*.

DE VERSTEDELIJING VAN DE SINT-BONIFATIUSWIJK

Het tracé van de vroegere *faubourg de Namur* is duidelijk herkenbaar in de huidige configuratie van de Sint-Bonifatiuswijk. De aanleg van de wijk op het einde van de 19de eeuw baseerde zich immers op het oude, onregelmatige straten- en wegennet dat zich geleidelijk aan rond de Naamsepoort had ontwikkeld. Eind 18de eeuw begon de buurt stilaan bebouwd te raken naarmate de bevolking toenam. Deze emigratie naar de buitenwijken was het gevolg van de afbraak van de Naamsepoort in 1785 en het behoud van het octrooi op bepaalde levensmiddelen, alcoholische dranken en producten als steenkool en bouw materiaal. De nieuwe inwoners, hoofdzakelijk arbeiders en kleine middenstanders, hokten in steeds bedenkelijkere hygiënische omstandigheden samen in straten, impassen en *carrés*, volgebouwd door eigenaars die alleen maar winstbejag nastreefden.

Het begin

De eerste poging tot verstedelijking van de Sint-Bonifatiuswijk gaat terug tot het einde van de 18de eeuw, in 1792 meer bepaald, toen de aannemer Joseph Francart een stuk grond kocht, Helhof genaamd, op de hoek van de Elsense- en de Waversesteenvweg. Hij legde er twee straten aan – de Francartstraat, die nog steeds zijn naam draagt en de kleine Francartstraat – en deelde het terrein in een dertigtal kavels op volgens de plannen van ingenieur Cyfflé, de voormalige landmeter van Karel van Lorreinen.

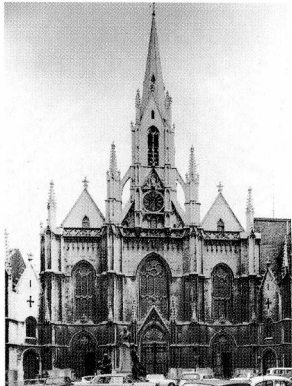
De Naamsepoort getekend door Paul Vitzthumb in 1783.

Het plan van Wautier van enkele jaren later (1821) toont duidelijk aan hoe landelijk deze wijk nog was vóór de verstedelijkingswerken in de tweede helft van de 19de eeuw.

Gevel van de Sint-Bonifatiuskerk. Deze kerk, waar alle hoofdstraten op uitlopen, ligt in het bruisende hart van de wijk.

Een nieuwe kerk... een nieuw elan

De ontwikkeling van de wijk kreeg pas een echte impuls met de bouw van de Sint-Bonifatiuskerk. De gelovigen van hoog-Elsene, die opzagen tegen de lange afstand naar de – veel te kleine – Heilige Kruiskerk, hadden de creatie van een nieuwe parochie verkregen krachtens het koninklijk besluit van 18 mei 1845 en ook de bouw van een dichterbijgelegen kerk. Daartoe had de pas opgerichte kerkraad van Sint-Bonifatius een stuk grond aangekocht langs de Vredestraat, die in 1831 geopend was. In 1846 startten de bouwwerken volgens de plannen van architect Joseph-Jonas Dumont en op 1 april 1849 opende de kerk haar deuren voor de gelovigen. Ze trok heel wat burgers aan die zich in de buurt kwamen vestigen, aanvankelijk naast de

oorspronkelijke bewoners, om na de heraanleg van de wijk definitief hun plaats in te nemen.

Een verbinding tussen twee mooie wijken

De wijk maakte het bovendien mogelijk twee grootscheepse stedenbouwkundige realisaties rechtstreeks met elkaar te verbinden: de Leopoldswijk en de Louizalaan. Het was dan ook belangrijk deze verbinding te verbeteren door de bestaande wegen recht te trekken, te verbreden en te verlengen en door nieuwe straten aan te leggen. Dit moest zowel ten oosten als ten westen van de Elsensesteenweg gebeuren, waar de *faubourg* zich ontwikkeld had langs wegen met een eeuwenoud tracé zoals het Keyenveld of de Gewijdeboomweg. Daarom besliste de gemeentelijke overheid in 1858 de Vredestraat door te trekken richting Waversesteenweg. Het duurde echter tot 1873, bij de aanleg van de Prins Albertstraat, eer ze tot aan de Louizalaan reikte.

Van een “spontane” aangroei naar een geplande verstedelijking

Het eerste *plan d'ensemble* van de wijk, vastgelegd in het besluit van 31 juli 1860, wilde de kerk tot haar recht laten komen door vóór de ingang een openbaar plein en een straat aan te leggen – de toekomstige Sint-Bonifaasstraat – die zich van daaruit in een echt perspectief zou openen. Om de doorgang tussen de Elsense- en de Waversesteenweg te verbeteren, stonden ook de verbreding en verlenging van de Mijnwerkersstraat, de huidige Solvaystraat, op het programma. Bovendien beoogde het plan de voortzetting, verbreding en aanleg van wegen op het landelijk gebied dat zich achter de kerk uitstrekte. Aan deze beslissing werd echter geen enkel gevolg gegeven en het zou vijftien jaar duren eer het gemeentebestuur, gedwongen door de slechte verbindingen en onder aanhoudende druk van de buurtbewoners, zich opnieuw over een heraanlegplan van de wijk boog.

Ditmaal was Elsene vastberaden de zaken in goede banen te leiden en werkte een nieuw project uit dat nog ambitieuzer dan het vorige was om zoveel mogelijk nieuwe inwoners aan te trekken. Architect Louis Coenraets, hoofd van de gemeentelijke openbare werken, stelde in 1875 zijn plan aan het college voor.

De Sint-Bonifatiuswijk, omgeving Tulpstraat, geschilderd door Charles Ligny net voor de grote veranderingen in 1878. Duidelijk zichtbaar is het oorspronkelijk kerkkoor zoals ontworpen door architect Joseph-Jonas Dumont. Op de plaats van het uitgestrekte landelijke terrein op de voorgrond zullen de huidige Jules Bouillonstraat, Kribbestraat, Atheneumstraat en Bouréstraat worden aangelegd en de hallen (1879) en gebouwen van het Koninklijk Atheneum opgetrokken (1885). Charles Ligny, “De oude Sint-Bonifatiuswijk”, 1877, Museum van Elsene.

DE SINT-BONIFATIUSKERK

De Sint-Bonifatiuskerk is de eerste neogotische kerk van Brussel. De werken startten in 1846, volgens plannen van architect Joseph-Jonas Dumont en op 1 april 1849 opende ze haar deuren. Het gebouw werd doorgaans goed ontvangen door de toenmalige pers, ondanks de verwijten kort na zijn constructie van de beroemde Engelse architect August Pugin, die in *The Principles of Pointed or Christian Architecture* van 1850 het gebrek aan harmonie tussen interieur en exterieur bekritiseerde.

De plattegrond van het gebouw neemt de vorm van een Latijns kruis aan en de structuur bestaat uit drie beuken van gelijke hoogte. Het gaat dus om een zogenaamde "hallenkerk", een type dat in het laatgotische Duitsland sterk verspreid was. Tot 1885 eindigde het koor, een travee met aan weerszijden een kapel, op een kleine polygonale apsis.

De uitbreidingsplannen van architect Louis De Curte uit 1879 vertonen een concept dat analoog is aan dat van Dumonts eerste ontwerpen. Die waren, bij gebrek aan financiële middelen, nooit uitgevoerd. De Curte verving het oude koor door een licht uitspringend transept en een nieuw ruim koor, aan weerszijden ingesloten door een sacristie.

De omstreeks 1857 voltooide gevel in Gobertangesteent volgt een piramidiaal schema met bekronende torenspits die oorspronkelijk van steen was en in 1893 van een draagstructuur werd voorzien.

De overvloedige geveldecoratie is geïnspireerd op de flamboyante gotiek, die in die tijd beschouwd werd als het ideale uitdrukkingmiddel van het christendom.

De middenbeuk richting oksaal met romantisch orgel, in 1868 door de firma *Merklin Schütze et Cie* gebouwd, die toen aan de Waversesteenweg gevestigd was. Het instrument heeft eenendertig registers, verdeeld over drie klavieren en pedalen en bevindt zich nog helemaal in zijn oorspronkelijke staat. De orgelkast en balustrade in neogotische stijl zijn van de hand van de beeldhouwer Jean-François Malfait.

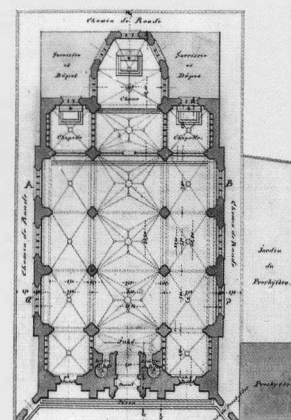
JOSEPH-JONAS DUMONT (1811-1859)

Architect Joseph-Jonas Dumont, één van de voornaamste vernieuwers van de gotische bouwstijl in België, is hoofdzakelijk bekend voor zijn ontwerpen van strafinrichtingen en cultusgebouwen. Zo ontwierp hij verschillende Belgische gevangenissen in tudorstijl die geïnspireerd waren op de Engelse 19de-eeuwse architectuur, zoals de voormalige (verdwenen) gevangenis van Brussel (1847), alsook een aantal kerken met flamboyante neogotische vormgeving, een vrije interpretatie van middeleeuwse bouwwerken. De Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen deed verschillende malen beroep op hem en in 1845 werkte hij er in vaste dienst als architect-tekenaar. Voorts wordt zijn naam vaak vernoemd bij restauraties van oude gebouwen zoals de Onze-Lieve-Vrouw-ten-Zavelkerk en de Sint-Jan-de-Doperkerk.

Zo zijn portalen, spitsboogvensters en puntgevel in elke travee opgeluisterd met wimbergen, kruisbloemen, hogels, pinakels, driepassen, beelden, reliëfs en andere elementen. Net zoals in meerdere andere Brusselse cultusgebouwen in neostijl, is het ook hier interessant om vast te stellen dat de stilistische hernieuwing zich tot het decor beperkt en dat de 19de-eeuwse ruimtelijke opvattingen geen wezenlijke veranderingen ondergaan. Concreet wil dit zeggen dat we te maken hebben met horizontaliserende neoclassicistische ruimten, in tegenstelling tot de verticaliserende gotische vormgeving. Deze classicistische visie weerspiegelt zich overigens ook in het sobere lijstwerk en de uniforme, bepleisterde muurvlakken.

Het interieurdecor heeft zijn rijkdom hoofdzakelijk te danken aan de beelden en het opmerkelijk houten neogotisch meubiliair dat het atelier van beeldhouwer Jean-François Malfait tussen 1854 en de jaren 1890 vervaardigde. Na het Tweede Vaticaans Concilie, dat voor soberheid pleitte, zijn er spijtig genoeg verschillende altaren en ander meubilaair ontmanteld en verspreid, waardoor sommige stukken verdwenen zijn. Op de wanden van het transept en de travee voor het koor hangen doeken van de Antwerpse schilder Ernst Wante, (1906-1921). Ze stellen scènes uit het leven en de wonderen van de Heilige Bonifatius en Christus voor en het huwelijk van Sint-Jozef. Een dertigtal glasramen van de Gentse kunstenaar Gustave Ladon vervolledigt het iconografisch programma.

De decoratie wordt gekenmerkt door een zeker regionalisme, wat zichtbaar is in bepaalde details zoals de kapitelen met gekrulde koolbladeren, die typisch zijn voor de Brabantse gotiek.

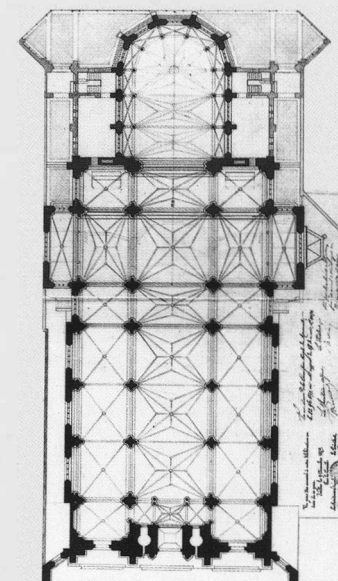

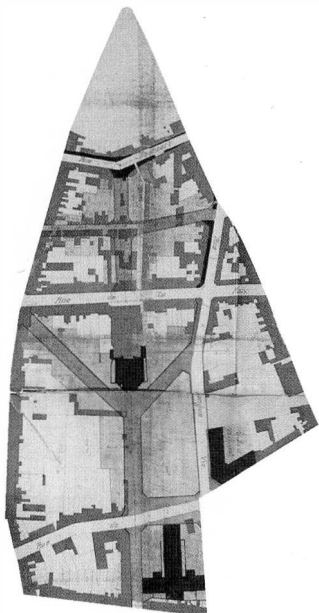
Plattegrond van de Sint-Bonifatiuskerk door Joseph-Jonas Dumont.

LOUIS DE CURTE (1817-1891)

Al op vroege leeftijd verdiepte deze van oorsprong Gentse architect zich in de studie van de gotische architectuur. Hij begon zijn carrière dan ook als restaurateur in Frankrijk, onder de hoede van Eugène Viollet-le-Duc. Als inspecteur van restauratiewerken is zijn naam verbonden aan verschillende kathedralen uit het Ile-de-France (Beauvais, Noyon, Senlis). Daarnaast was hij ook actief op andere Franse bouwplaatsen om vervolgens terug te keren naar België, waar hij zich hoofdzakelijk zou toelagen op de restauratie van kerken, waaronder de Sint-Michielskathedraal in Brussel, de Sint-Baafskathedraal in Gent, de Sint-Martinuskerk van Halle en de voormalige kerk van Laken. Bovendien ontwierp hij een aantal burgerlijke gebouwen, zoals de voormalige Postdoorgang in Brussel (1875), die op het einde van de jaren zestig vervangen werd door het Administratief Centrum van de Stad Brussel en het herdenkingsmonument van koning Leopold I in Laken (1878-1881).

Uitbreidingsplan van de kerk door Louis De Curte, 1878.

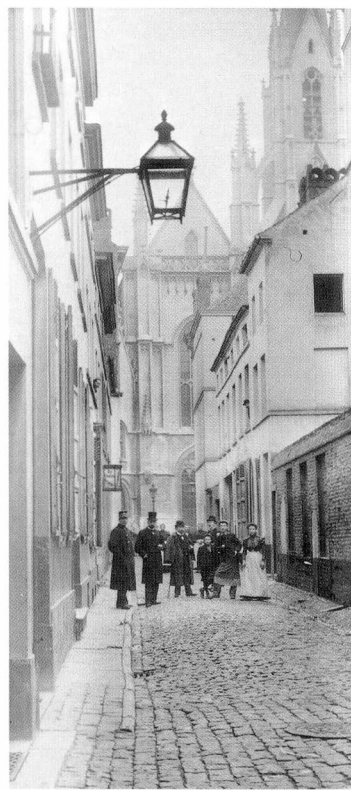

Plan bij het koninklijk besluit van 10 mei 1876. *Plan d'ensemble* van de verbouwingen in de Sint-Bonifatiuswijk. Zijn zichtbaar: de nieuwe, aan te leggen wegen voor en achter de kerk maar ook de uitbreiding van de kerk en de ligging van de toekomstige hallen en middelbare school. De oorspronkelijke vestiging van de school, op de hoek van de Tulpstraat en Lang Levenstraat, werd te dicht bij de hallen bevonden. Het schoolgebouw werd dan ook verplaatst, niet ver van het kerkkoor.

Wat het deel tegenover de kerk betreft, geleek het ontwerp sterk op dat van 1860. Het was vooral de aanleg van het stuk achteraan waarop de gemeente al haar hoop op slagen had gevestigd. Ze was van plan er een middelbare school te bouwen voor zeshonderd leerlingen en een overdekte markthall met een oppervlakte van 1687 m². Ook speelde ze met de gedachte het kerkgebouw uit te breiden. De kerk zelf zou aan de achterkant bijkomende ingangen krijgen die uitkeken op twee diagonale straten – de huidige Atheneumstraat en Bouréstraat. Deze vertrokken respectievelijk van de Elsensesteenweg en Lange Levenstraat en kwamen samen achter de apsis, aan het begin van een brede straat – de huidige Jules Bouillonstraat – die in de as van de kerk zou komen te liggen. Het plan werd gunstig onthaald door het merendeel van de inwoners en goedgekeurd krachtens het koninklijk besluit van 10 mei 1876.

Op zoek naar geld

De financiering van de operatie zorgde voor heel wat discussies binnen de gemeenteraad. Eerst was er sprake van een overeenkomst te sluiten met de *Compagnie Immobilière de Belgique* om een deel van de aanlegkosten op zich te nemen en met de *Compagnie générale des Marchés* voor de bouw en exploitatie van de toekomstige hallen. Vervolgens overwoog men in te gaan op het aanbod van een particulier die zelf een groot deel van de werken op zich wilde nemen. Het bestuur was met geen van beide oplossingen erg gelukkig en schreef een aanbesteding uit. Toen dat tot niets leidde, besloot de

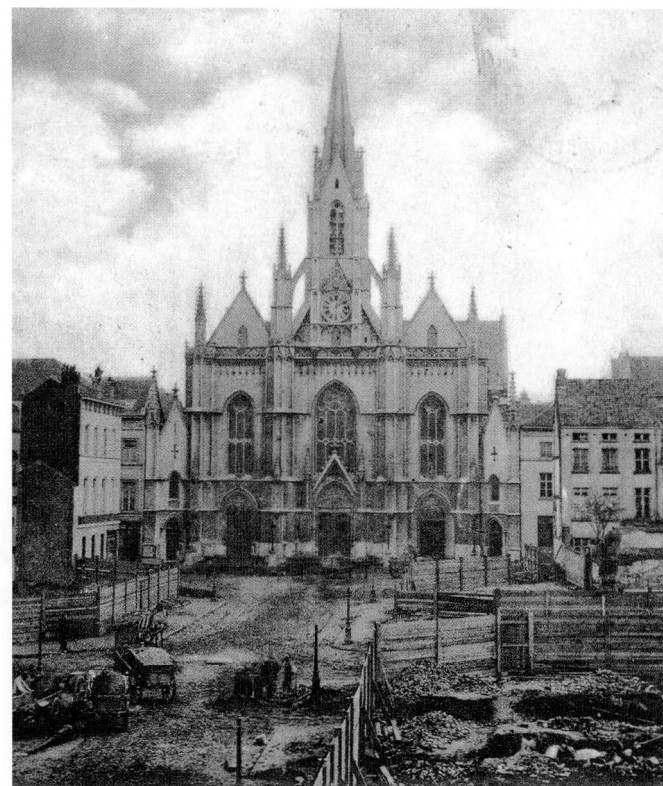

De Kleine Francartstraat, foto uit 1899, kort voor ze afgebroken werd om plaats te ruimen voor de Sint-Bonifaasstraat, die in de as van de kerk – op de achtergrond gedeeltelijk zichtbaar – werd aangelegd.

gemeente uiteindelijk dan maar zelf de kosten van de werken op zich te nemen. Voor de aankoop van de gronden en de uitvoering van de werken sloot ze twee leningen af van telkens ongeveer twee miljoen, wat haar tijdelijk in ernstige financiële moeilijkheden bracht.

Het resultaat

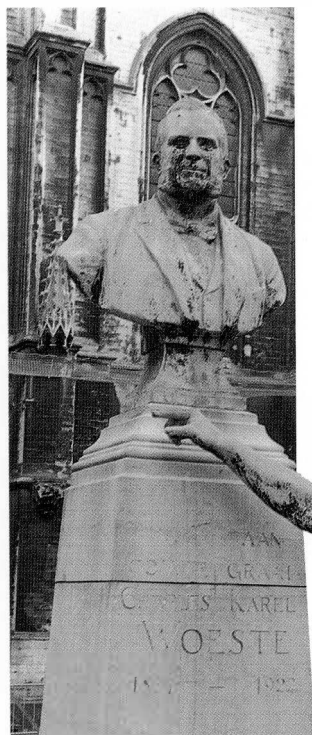
De werken begonnen in 1878, met de aanleg van nieuwe straten achter de kerk. Privé-eigenaars – erfgenamen van de familie Arnoul – maakten van de gelegenheid gebruik om een straat op hun grondgebied te openen, tussen de Waversesteenweg en de Lang Levenstraat. In mei 1879 werden de markthallen ingewijd. Het scholencomplex, dat uiteindelijk de leerlingen van het Koninklijk Atheneum mocht huisvesten, was voltooid in 1885.

Carré Vannot, Goffartstraat. Omstreeks 1850 telde hoog-Elsene een tiental *impassen* en *carrés*, die heden allemaal verdwenen zijn zoals de Londengang, de *carré Vannot*, de Waverse *carré* en de *carré Dambre*. De laatste getuige, de *carré Vannot*, waarvan de toegang zich tussen de nummers 46 en 48 van de Goffartstraat bevond, bestond uit tweeëntwintig arbeidershuisjes die rug tegen rug stonden langs twee *impassen*. Ze werden bewoond tot 1980, vijf jaar later verdwenen ze onder de sloophamer.

De aanleg van het voorplein en de Sint-Bonifaasstraat in 1899. Het duurde slechts enkele jaren eer beide kanten van de straat volledig bebouwd waren.

Het monument ter nagedachtenis van Charles Woeste (1837 - 1922), een werk uit 1926 van Frans Huygelen, een beeldhouwer die heel wat herdenkingsmonumenten op zijn naam heeft staan. Woeste, advocaat en katholiek politicus, bekleedde een belangrijke plaats in de Belgische politiek tussen 1878 en de Eerste Wereldoorlog. Zo was hij in 1884 gedurende enkele maanden minister van Justitie en vanaf 1891 minister van Staat. Ook was hij een vurig verdediger van het vrij onderwijs. Woeste woonde in de Napelsstraat 15. Een gedenkplaat op de gevel houdt de herinnering aan zijn vroegere inwoner levendig.

De uitbreiding van de kerk daarentegen liet nog enkele jaren op zich wachten. Die vertraging was te wijten aan de liberaal Jules Bara, minister van Justitie, die eerst de plannen van architect Louis De Curte afwees en vervolgens de zin van de uitbreiding zelf in twijfel trok. Toen in 1884 de katholieken aan de macht kwamen, keerde de situatie zich ten gunste van de kerkfabriek. Met de steun van de nieuwe minister van Justitie, Charles Woeste, werd het ontwerp van De Curte uitgevoerd vanaf 1885, vier jaar later vond de oplevering van de werken plaats.

De voltooiing van het project... veertig jaar na de eerste plannen

Het deel vóór de kerk was intussen onaangeroerd gebleven omdat de ontegeningskosten veel te hoog waren opgelopen. De eigenaars ergerden zich aan de uitzichtloze situatie en eisten in een aan de gemeenteraad gerichte petitie van 1890 dat er maatregelen werden genomen.

Jaren gingen voorbij en de wijk begon gestaag te vervallen door een gebrek aan onderhoud, wat te wijten was aan de dreiging van de sinds lang aangekondigde ontegeningen.

Om kosten te besparen werden vier alternatieven voor het plan van 1876 uitgedacht. Het project werd in december 1897 definitief goedgekeurd (zie p. 16). Het daaropvolgende jaar schreef de gemeente een gevelwedstrijd uit. Die liep op een

mislukking uit maar dat belette niet dat de percelen langs de in 1900 voltooide wegen bijna onmiddellijk bebouwd waren.

Interieur van de hallen gedurende de Eerste Wereldoorlog, toen ze in gebruik genomen werden door het Nationaal Hulp- en Voedingsfonds.

DE HALLEN VAN ELSENE

Het stedenbouwkundig plan van 1875 omvatte onder meer een overdekte markt, die gebouwd moest worden op het braakliggend terrein tussen de Kribbestraat, Tulpstraat, Raadsstraat en Sans-Soucistraat. In 1877 keurt de gemeente Elsene de plannen van architect Edmond Le Graive goed en besluit een procedure van openbare aanbesteding te starten. De aannemer Camille Joseph Eggermont krijgt het contract toegewezen op basis van een bestek van 635.000 frank terwijl het oorspronkelijke bedrag op 240.000 frank was begroot! De werken beginnen in 1878 en eindigen binnen de vastgelegde termijn. Op 29 november 1879 wordt de nieuwe overdekte markt plechtig ingewijd. Het gebouw van Le Graive, medewerker van Léon-Pierre Suys bij de constructie van de centrale hallen van Brussel-Stad (1872-1874), past binnen de traditie van overdekte markthallen die in de 19de eeuw in vele Europese steden verschijnen.

De plattegrond van de overdekte markt van Elsene nam de vorm van een Latijns kruis aan en ontplooid drie monumentale gevels, waaronder een stenen hoofdgevel. Het volutenfronton van deze gevel (Tulpstraat) was versierd met een monumentaal beeld van Louis Samain in "galvanoplastiek", dat Ceres voorstelde, de godin van de Overvloed en Welvaart. Door de bijzondere planindeling kon de gemeente de hoekpercelen als bouwterreinen verkopen. De hoofd "beuk" verbreedde in het centrale gedeelte en vormde er twee "apsissen", de kruising van het transept was overdekt door een koepel op pendentieven. Binnen werd het gebouw verlicht door een immens glazen dak dat op een metalen structuur steunde. Een deel van de ondergrondse ruimten was bovendien als ijskelder ingericht.

De prestigieuze afmetingen en luxueuze decoratie van de hallen gaven heel wat stof tot discussie; het gebouw zou immers niet beantwoorden aan zijn functie en de kostprijs was overdreven. De markt was nog maar net voltooid of er moesten al enkele aanpassingen gebeuren om de exploitatie te verbeteren. Zo werd het beglaasde dak vervangen door een golfzinken dak en de ceramieken tegelvloer vol kuilen diende plaats te maken voor een geasfalterde laag. Ook moest de gebrekkige werkende waterleiding vervangen worden en werden er twee luifels gebouwd voor de marktkramers. Totale kostprijs van het gebouw: één miljoen frank. Kwam daar nog bij een tekort aan exploitatieopbrengsten (met het huurgeld van de marktkramen kon de gemeente, zelfs in de beste jaren, niet eens de annuïteiten van de afgesloten lening betalen). De hele gemeentelijke speculatieve operatie was dus één grote mislukking. Bovendien verkocht de gemeente de bouwgronden rond de hallen met verlies.

Vanaf 1894 was de helft van de stalletjes onbezet. Tijdens de Eerste Wereldoorlog diende het gebouw als magazijn voor het Nationaal Hulp- en Voedingsfonds. In 1918 sloot het definitief zijn deuren en in 1936 verdween het onder de sloophamer. Even werd gedacht om op het uitgestrekt braakliggend terrein een nieuw gemeentelijk museum te bouwen maar uiteindelijk zou de Elsenese Haard er twee sociale appartementsgebouwen laten optrekken.

Hoofdgevel van de hallen gepubliceerd in L'Emulation in 1880. De afbraak van dit opmerkelijk gebouw zou de fysionomie van de wijk voorgoed veranderen.

Achter de bescheiden gevel van het voormalig atheneum schuilt dit spectaculair metalen gebinte.

HET KONINKLIJK ATHENEUM VAN ELSENE

Volgens het plan van 1875 moest er ook een nieuwe middelbare school komen in de Sint-Bonifatiuswijk. Voor de ligging werd aanvankelijk aan het terrein tegenover de overdekte markt gedacht, maar dat zinde het gemeentebestuur niet: het rechtstreeks contact met de hallen zou immers nefast zijn voor de opvoeding van de toekomstige leerlingen.

Daarom besloot de gemeente nieuwe bouwterreinen aan te kopen tussen de huidige J. Bouillonstraat, Atheneumstraat en Elsensesteenweg. Ook wilde ze beroep doen op een architect van buitenaf. In 1878 werden de ontwerpen van de plannen evenwel toevertrouwd aan architect Louis Coenraets van het bureau voor gemeentelijke openbare werken. Deze optie moet ongetwijfeld verklaard worden door de buitensporige bouwkosten van de nieuwe hallen, die de gemeente in ernstige financiële moeilijkheden hadden gebracht. De werken hadden in 1880 voltooid moeten zijn maar om verschillende administratieve redenen ging het onderzoek de *commodo et incommodo pas* in januari 1883 van start. In mei van datzelfde jaar werden de definitieve plannen goedgekeurd en in 1885 was de school eindelijk voltooid.

Intussen was er een nieuwe wet van kracht (15 juni 1881) die de creatie van nieuwe koninklijke athenea mogelijk maakte. De gemeente Elsenne, die al over een

middelbare school beschikte, verdeeld over drie gebouwen, vroeg de minister van Openbaar Onderwijs toestemming haar middelbare school in een nieuw, in 1882 gesticht atheneum onder te brengen. De plannen voor een middelbare school die Coenraets in 1878 uitgewerkt had, zouden dus dienen voor de bouw van een atheneum, waardoor Elsenne staatssubsidies voor de bouw kon genieten.

Het sobere, classicistische atheneum van Elsenne vormt, met zijn arduinen sokkel en bepleisterde gevel met imitatievoegen, één van de meest opmerkelijke voorbeelden van functionele schoolarchitectuur in Brussel uit de jaren 1880. De hoofd vleugel van het gebouw ligt rond een grote overdekte speelplaats met een galerij die toegang verleent tot de klaslokalen. De speelplaats wordt overdekt door een structuur in ijzer – en oorspronkelijk ook glas – waarvan het verticaliserend karakter al naar bepaalde schoolgebouwen in art-nouveaustijl uit 1900 en later verwijst (zoals die van Henri Jacobs). Aan het comfort van de leerlingen werd bijzonder veel aandacht besteed. De lokalen, die telkens zo'n veertig leerlingen moesten huisvesten, zijn erg ruim en berekend op 5m³ lucht per leerling. Bovendien beschikken ze over moderne centrale verwarming. Heden huisvest het gebouw een deel van het Muziekconservatorium van Brussel.

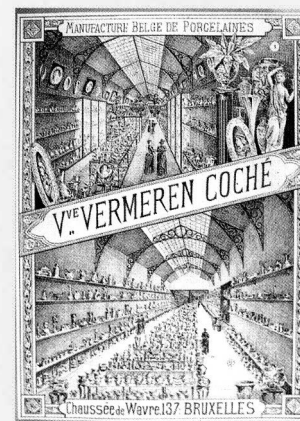

Gevel van de voormalige porseleinfabriek Demeuldre-Coché, opgetrokken in 1905 door architect Maurice Bisschops.

DE ETABLISSEMENTS DEMEULDRE

De aanwezigheid van de *Etablissements Demeuldre* in Elsenne geeft blijk van het belang van de Brusselse porseleinindustrie. De Lotharingse porseleinfabrikant Charles-Cristophe Windisch stichtte de fabriek in 1830 in de voormalige herberg *Au Mayeur* aan de Waversesteenweg. Zijn producten hadden veel succes op diverse internationale tentoonstellingen. Onder leiding van de nakomelingen van Jean-Jacques Coché-Mommens, uitgever en eigenaar van de krant *Le Courrier des Pays-Bas*, die mee aan de basis van de Belgische onafhankelijkheid stond, werd de onderneming in de tweede helft van de 19de eeuw uitgebreid en voorzien van een winkel. Er ontstond een vruchtbare samenwerking met talrijke bekende kunstenaars zoals de beeldhouwers Isidore De Rudder, Alfred

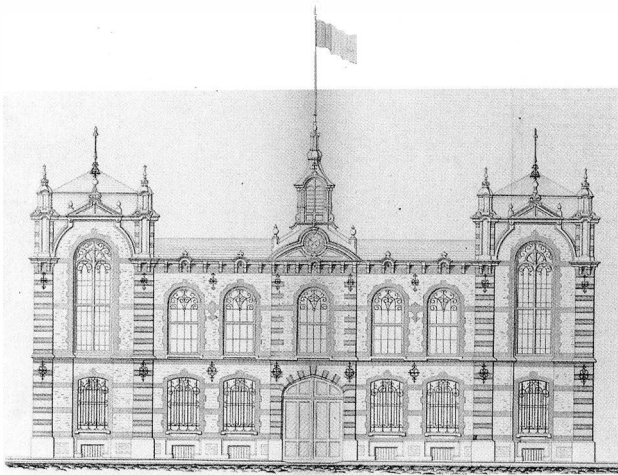
Crick en Julien Dillens. Ook leverde de fabriek een bijdrage aan de ontwikkeling van de art nouveau in de vorm van geveltegels, onder meer voor het voormalig warenhuis *Old England*, dat Paul Saintenoy in 1899 ontwierp. De *Etablissements Demeuldre* staakten hun productieactiviteiten in 1953 om zich volledig toe te leggen op de verkoop van porselein, kristal en zilverwerk. De fabricageateliers verdwenen rond 1960 onder de sloophamer. De voormalige tentoonstellingshal uit 1870 en het pand aan de steenweg uit 1905 volgens plannen van Maurice Bisschops hebben daarentegen hun oorspronkelijke structuur en decoratie grotendeels behouden, waaronder de uitzonderlijke vitrine-gevel, één van de hoogtepunten van het Elsenne onroerend erfgoed.

Het interieur van de toonzaal uit 1870.

"De Kleur", allegorisch paneel in geverniste reliëfceramiek, ontworpen door Isidore De Rudder in opdracht van *Maison Vermeren-Coché*.

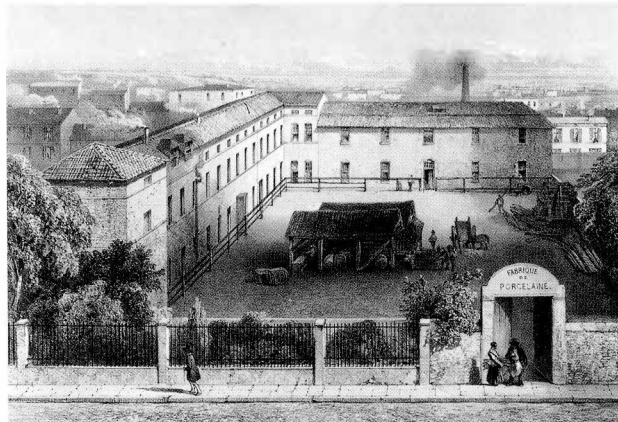

Gevelopstand door Hendrik Beyaert voor de firma Merklin Schütze et Cie, gepubliceerd in de *Journal belge de l'Architecture* in 1855. Het was deze befaamde orgelfabriek aan de Waverssesteenweg die in 1868 het orgel van de Sint-Bonifatiuskerk leverde.

DE INDUSTRIE VAN HOOG-ELSENE

In de 19de eeuw had Elsene een vrij welvarende nijverheid. Die was niet verbonden aan zware industriële activiteiten maar hoofdzakelijk gericht op de fabricatie van luxegoederen. De brouwerijen waren geconcentreerd rond de vijvers, terwijl verschillende grote fabrieken in hoog-Elsene lagen,

voornamelijk langs de Waverse- en Elsensesteenweg. Op het plan Popp, dat in 1866 werd opgesteld en rond 1880 bijgewerkt, zijn er een tiental te zien, waarvan zes binnen de huidige Sint-Bonifatiuswijk. Hieronder bevonden zich de porseleinfabriek Vermeren-Coché, de orgelmanufactuur Merklin Schütze et Cie, een wasserij en een fabriek van elastische stoffen.

Fabriek van wit en gedecoreerd porselein J.B. Cappellemans senior en Daboust, Waverssesteenweg. Foto uit de *Belgique Industrielle*.

STIJLDIVERSITEIT

Naast de art nouveau die door zijn originaliteit de vormgeving van de Sint-Bonifatiuswijk domineert, ontmoeten we in dit deel van hoog-Elsene ook interessante voorbeelden van andere, diverse architectuurstijlen.

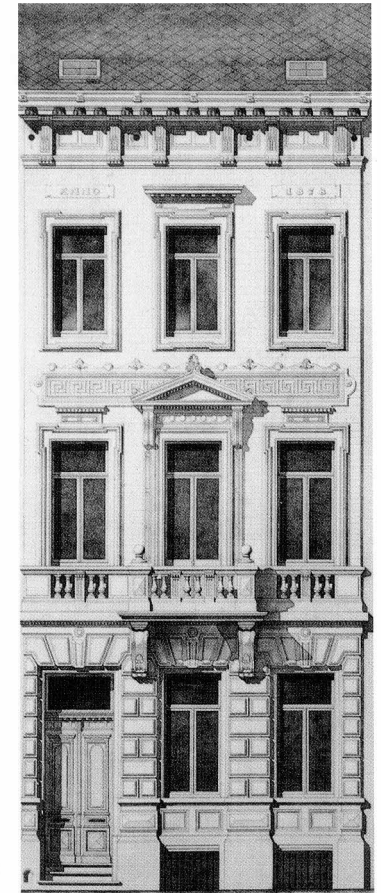
Sinds de bouw van het slachthuis in 1850 had ook de voedingsindustrie zich in de omgeving geïnstalleerd. Zo waren er een gemeentelijke slagerij, die evenwel niet lang tegen de concurrentie van de hallen kon opvechten, ijskelders waar het ijs uit de vijvers van Elsene werd bewaard en de hallen zelf ten slotte die dagelijks een stroom van handelaars aantrokken.

Het neoclassicisme bijvoorbeeld heeft hier één van de meest stijlzuivere gehelen in Brussel voortgebracht dat, ondanks de gewijzigde gevels, nog erg homogeen overkomt. Het gaat om verschillende huizenrijen tussen de Sint-Bonifatiuskerk en het Museum van Elsene, meer bepaald in het huizenblok gevormd door de Gomandwijk (Van Aastraat 29-53, Woonwijkstraat, Viaductstraat, Collegestraat), opgetrokken in 1850 en bestaande uit identieke huisjes van telkens drie bouwlagen.

Het eclectisme gaf vorm aan de grote stedenbouwkundige herkenningpunten van de wijk – de openbare en cultusgebouwen: het slachthuis (het huidige Museum van Elsene), de voormalige –heden afgebroken– hallen, de neogotische Sint-Bonifatiuskerk en de schoolgebouwen, die nu eens de stempel van het classicisme dragen (*Ecoles nos 1 en 2*, Sans-Soucistraat) en dan weer geïnspireerd zijn door de Vlaamse Renaissance (*Ecole des Arts*, Sans-Soucistraat – voormalig weeshuis). Ook binnen de burgerlijke architectuur vinden we verschillende opmerkelijke gebouwen van hoogstaande kwaliteit. Atheneumstraat 6 bijvoorbeeld is een huis in neo-Vlaamse-Renaissancestijl met twee trapgevels waarop het jaartal 1881 staat aangegeven. Het gevelparement in natuursteen en blauwe hardsteen van de persoonlijke woning van Edmond Le Graive, de architect van de Elsense markthallen, in de Jules Bouillonstraat 2A en van het huis dat Maurice Bisschops in de Tulpstraat 23 ontwierp, doen dan weer denken aan de Italiaanse Renaissance. Het classicisme van het *Maison des Ecrivains* aan de Waverssesteenweg 150 en de twee huizenrijen aan de Lang Levenstraat, tussen de Vrede en de Tulpstraat, is veeleer eclectisch getint. Opvallend zijn ook de bijzonder fraai afgewerkte gevels in baksteen en steen in de Anoulstraat 12-18 en 21-27 en de twee gekoppelde woningen uit 1904 in de Solvaystraat 21-23. De beaux-arts-stijl wordt vertegenwoordigd door een huis in de Sint-Bonifaasstraat 26 van Raymond Moenaert, dat het jaartal 1910 draagt.

Aan de Waverssesteenweg 52 en de Napelsstraat 68/1 ten slotte staan twee erg interessante art-decogebouwen.

Privé-woning van Edouard Le Graive, architect van de markthallen (Jules Bouillonstraat 2A). Foto uit *L'Emulation* van 1887.

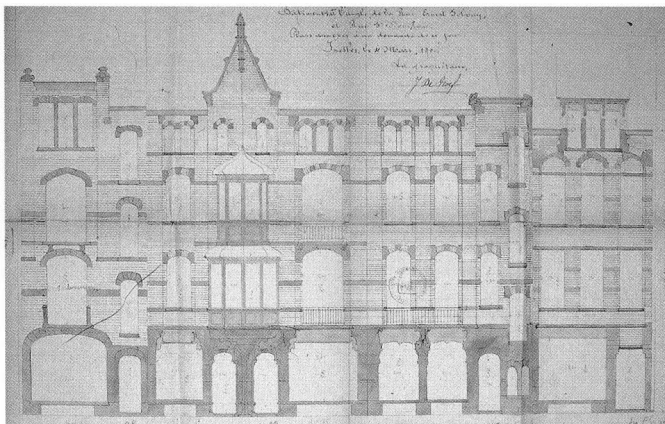

DE ART NOUVEAU

DE GEVELWEDSTRIJD VAN 1898

Op 15 juli 1898 schrijft de gemeente Elsene een gevelwedstrijd uit met 15.000 frank prijzengeld, in de hoop meer vat te krijgen op de kwaliteit van de huizen die zouden worden opgetrokken langs de nieuw aangelegde straten en zo snel mogelijk de gronden in haar bezit terug te verkopen. Het initiatief leidt evenwel tot geen enkel resultaat aangezien de architecten zonder enige bouwverbintenis aan de wedstrijd deelnemen en op –nog niet verkochte– gronden van hun keuze. Er bestaat geen spoor meer van de bekroonde plannen maar de laureaten zijn wel bekend: Alphonse Hannaert krijgt de eerste prijs voor de categorie 5,5 en 6 meter gevelbreedte, Van Asperen voor die van 6,5 meter en Benjamin De Lestré-de Fabribeckers voor die van 7 meter.

Vermeldenswaardig is dat het reglement erop aandringt dat de architecten niet alleen huisvesting ontwerpen maar op de eerste plaats gebouwen met een commerciële bestemming, het logisch gevolg van een andere wedstrijd die in 1896 georganiseerd was met het oog op het ontwerpen van winkelpuien (cf. p. 24). De opmerkelijke huizen die Ernest Blérot en Henri Jacobs na 1900 optrekken, beantwoorden helemaal aan deze gemengde typologie.

Originele opstand van Ernest Blérot voor het hoekhuis aan de Sint-Bonifaasstraat en Solvaystraat. De architect besloot tijdens de constructie een verdieping aan het gebouw toe te voegen.

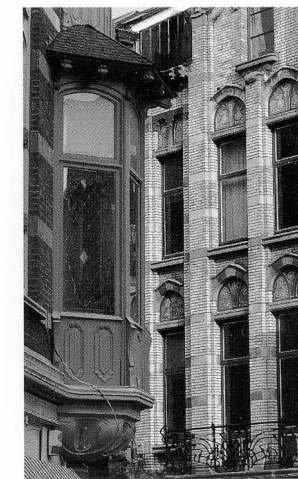
Het geheel in de Solvay- en Sint-Bonifaasstraat werd tegelijkertijd met dat van de Vanderschrickstraat opgetrokken. In totaal gaat het om 28 huizen met winkelpui op de begane grond, waaraan nog eens negen nieuwe woningen worden toegevoegd in 1900!

Om het hoofd te kunnen bieden aan zoveel verschillende bouwplaatsen denkt Blérot verschillende procédés uit om snel te kunnen werken. Het interieur van de woningen volgt het traditioneel plan: twee of drie opeenvolgende ruimten, toegankelijk via een gang of een trap aan de zijkant. De gevels zijn ontworpen volgens een beperkt aantal schema's, waardoor bepaalde elementen van de compositie onderling verwisseld kunnen worden. Met uitzondering van de sgraffiti, vertonen sommige panden (vijf in totaal) van beide gehelen een identieke gevel (met een tussentijd van slechts enkele maanden werden dezelfde plannen bij de twee betrokken gemeenten voorgelegd voor het verkrijgen van een bouwvergunning!). De typische art-nouveaudecoratie beperkt zich tot de gevels en commerciële benedenverdiepingen. De semi-industriële bouwmethoden die Blérot hanteert, zijn ideaal voor de constructie van een coherent geheel van individuele huizen. In al hun diversiteit vormen ze gedifferentieerde ritmische eenheden die het straatbeeld verlevendigen. Individualiteit moet het daarbij afleggen op eenheid. Daarom tekent Blérot bij voorkeur gevels met bekronende frontons, elementen die de opeenvolging van verticale ritmische accenten nog eens benadrukken. Het is opvallend hoe frontons en andere verticale gevelelementen (pinakels, kruisbloemen...) van neogotische traditie naar gelijkaardige elementen op de gevel van de kerk, de kern van de wijk, verwijzen. Het oeuvre van Blérot beantwoordt dus tegelijkertijd aan twee fundamentele vereisten van de 19de-eeuwse architectuur: enerzijds verzekert het het behoud van de stedenbouwkundige coherentie van een wijk, anderzijds komt het tegemoet aan de vraag naar diversiteit van de middenstanders, die hun eigendom van dat van de anderen wensen te onderscheiden.

Sgraffito bovenaan de gevel van Solvaystraat 19.

Erker van het gebouw op de hoek van Solvaystraat (nr. 15) en de Sint-Bonifaasstraat. Op de achtergrond, gevel van Solvaystraat 19.

HET GEHEEL VAN DE SINT-BONIFAASSTRAAT EN SOLVAYSTRAAT

In 1900 verkoopt de gemeente Elsene zes bouwgronden aan de heer en mevrouw De Groef. Mevrouw Washer is eigenares van Solvaystraat nr. 19 en Blérot bezit in deze straat 12 huizen. De namen van de eigenaars van de overige vier terreinen die Blérot in 1900 bebouwt, zijn niet achterhaald maar het is niet uitgesloten dat de architect ze zelf aangekocht heeft.

Op de percelen van De Groef, gelegen aan het kruispunt van de twee hoofdstraten van de wijk (Sint-Bonifaasstraat 20 ; Solvaystraat 18/Sint-Bonifaasstraat 15), bouwt Blérot twee huurpanden met winkelpui op de begane grond, een mooi uithangbord voor de hele vastgoedoperatie.

Op de oorspronkelijke plannen van Blérot telden beide hoekgebouwen slechts twee verdiepingen. De plannen ondergingen evenwel wijzigingen, ongetwijfeld tijdens de constructie zelf, aangezien ze vandaag drie verdiepingen hebben. De twee panden zijn volgens een identiek schema opgetrokken : een "mijtervormige" plattegrond met rechts de toegang tot het trappenhuis, aan de buitenkant aangegeven door de asymmetrische vensterpartij. Een van de twee stompe hoeken wordt voorafgegaan door een erkertje. Steen en baksteen wisselen elkaar op decoratieve wijze af. Daarnaast worden de vier gevels ook opgeluisterd door uitzonderlijke sgraffiti ; het huis in de Sint-Bonifaasstraat 20 heeft er nog negen bewaard die achter een laag zwarte verf verborgen gaan, terwijl de zestien sgraffiti op de gevels van Solvaystraat 18 /

Perspectief van de huizen van Ernest Blérot in de Solvaystraat.

Blérots meest opmerkelijke realisatie in deze wijk. Het pand is nog steeds in het bezit van één van zijn nakomelingen.

Sint-Bonifaasstraat 15 waarschijnlijk vernietigd zijn. Op hun plaats is nu imitatiemetselwerk met rode bakstenen geschilderd. Van alle huizen die Blérot voor de Sint-Bonifatiuswijk ontwierp, is dat van de Solvaystraat 12 het meest originele. De architect was er zelf erg aan gehecht aangezien hij er steeds eigenaar van is gebleven en ook vandaag nog blijft het pand in het bezit van één van zijn nakomelingen. Het programma is identiek aan dat van de overige huizen in de wijk (winkel en woning van de uitbater) maar de behandeling van de gevel is uniek in het oeuvre van Blérot. De sterk asymmetrische begane grond contrasteert met de verdiepingen, die opgebouwd zijn rond een centrale as – een dubbele houten bow-window die twee hoeken van 45° vormt ten opzichte van de gevel. De grote lijnen van de compositie worden nadrukkelijk in de steen aangegeven, een materiaal dat de architect veeleer voor zijn bouwwerken van hoge standing reserveert. Om de privé-ingang van de winkelingang te scheiden, bedacht Blérot een ingenieuze oplossing : hij plaatste de twee toegangsdeuren in een hoek van 45° ten opzichte van elkaar, de omgekeerde vorm van de bow-window. Hierdoor ontstaat de nodige laterale doorgangsruijme naar de verdiepingen en vergroot de

ERNEST BLÉROT (1870-1957)
Blérot, die een opleiding kreeg aan het Sint-Lucasinstituut in Brussel in de neogotische traditie, is één van de meest productieve architecten van de art nouveau. Tussen 1897 en 1909 bouwde hij meer dan zeventig huizen. Samen met de zeventien handels- en woonpanden in de Vanderschrickstraat en de woningen aan de vijvers van Elsene, behoren de elf huizen van de Sint-Bonifatiuswijk tot de meest interessante gehelen uit zijn carrière en de Brusselse art nouveau. Om dergelijke grote gehelen te bouwen, mocht Blérot rekenen op het fortuin van zijn schoonfamilie als financiële waarborg, zodat hij zelf bepaalde bouwpercelen kon kopen en op die manier een actieve rol spelen in de vastgoedoperaties.

HENRI JACOBS (1864-1935)

Jacobs, zoon van een onderwijzer die later tot onderwijsinspecteur wordt benoemd, volgde een opleiding aan de Academie voor Schone Kunsten. Hij legde zich toe op de bouw van scholen en bouwde onder meer het scholencomplex Josaphat in Schaarbeek (1907). In deze gemeente bevinden zich ook het merendeel van door hem ontworpen burgerwoningen alsook verschillende gehelen met arbeiderswoningen.

winkelruimte. Ook hier gaat de sgraffito van de timpanen schuil onder een laag witte verf.

In 1904 ontwierp Henri Jacobs de huizen voor de Sint-Bonifaasstraat 7, 9 en 11 in opdracht van eenzelfde eigenaar (mevrouw Simoens) en net zoals bij Blérot ging het hier om een vastgoedoperatie. Het programma van de drie huizen is identiek aan dat van de panden van Blérot: een winkel op de begane grond en de woning van de handelaar op de verdiepingen. Jacobs brengt hier evenwel variatie in door de aparte toegangen tot de winkel en de woning respectievelijk links en rechts van de vitrine te plaatsen. Bovendien last hij op de begane grond een tussenverdieping met vrij lage plafonds in om goederen op te kunnen slaan.

Stilistisch gezien inspireert het oeuvre van Jacobs zich voor bepaalde typische elementen op dat van Horta. Hij integreert ze echter in een rationeler, "functionalistisch" geheel *avant la lettre*. Om de gevel te verlevendigen speelt Jacobs met het contrast tussen baksteen en steen. De muuropeningen van nrs 7 en 11 hebben neogotische geïnspireerde profielen, ongetwijfeld als verwijzing naar de nabijgelegen kerk. De architect wilde bovendien twee kruisbloemen aanbrenge aan weerszijden van de gevel van nr. 9 om de drie gevels in één geheel te verenigen. Het huis in de Solvaystraat 32 uit 1904 is de

Geheel van drie huizen door Henri Jacobs (Sint-Bonifaasstraat 7, 9 en 11).

vijfde en laatste persoonlijke woning van architect Victor Taelmans. De geometrisch geïnspireerde gevel, die breder is dan die van de huizen die Blérot en Jacobs in deze wijk ontwierpen, onderscheidt zich door een opvallende asymmetrie. Met uitzondering van de cirkelvormige verbreding in het bovenste deel van de deur, wordt de gevel gestructureerd door sterk geaccentueerde dwarslijnen die door de drie bouwlagen lopen en de hoefijzerboog van de ingang onderbreken. De trapezoidale bow-window links op de eerste verdieping contrasteert met zijn rechthoekige tegenhanger rechts. Op de tweede verdieping wordt het linker deel van de gevel voorafgegaan door een balkon, het grootste deel wordt ingenomen door een derde bow-window rechts. De decoratie van het stenen parement beperkt zich tot parallelle, per drie gegroepede inkepingen die vaag naar de Weense Sezession verwijzen en ook geregeld in het oeuvre van Paul Hamesse verschijnen. Het erg gestileerd ijzerwerk van de toegangsdeur en de balkonleuning zijn typisch voor de geometrische stijl.

De sobere ornamentatie en gedurfd compositie van Victor Taelmans' privé-woning staat in schril contrast met het werk van Blérot en Jacobs. Deze art-nouveautendens is minder bekend bij het grote publiek maar zal een cruciale rol spelen in de ontwikkeling van de architectuur van de jaren 1920 en 1930.

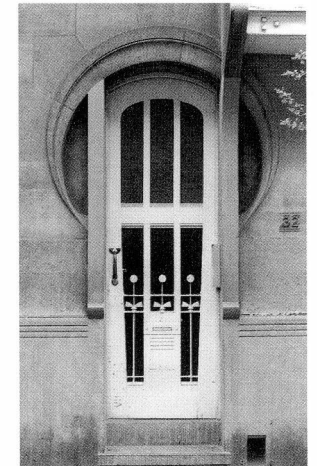

Het huis van architect Victor Taelmans is zonder meer één van de meest interessante realisaties van de hele wijk (Solvaystraat 32). Foto uit *Vers l'Art*, 1909.

VICTOR TAELEMANS (1864-1920)

Taelmans, afkomstig uit een familie van ambachtslui, loopt school aan de Academie voor Schone Kunsten en werkt als tekenaar in het atelier van Hendrik Beyaert (1882), waar hij Paul Hankar herhaaldelijk ontmoet. Tot 1897 blijft hij trouw aan een eclectische stijl van Renaissance-inspiratie die eigen is aan het atelier van Beyaert. Daarna begint hij te werken in een geometrische art-nouveaustijl in de lijn van die van de leerlingen van Paul Hankar, zoals Hamesse en Sneyers. Voor zijn gevels blijft Taelmans echter de Franse steen van Horta boven de combinatie baksteen/blauwe hardsteen van Hankar verkiezen.

Detail van de deur van de woning van de architect. Taelmans verenigt binnen één strenge compositie rechte met gebogen lijnen.

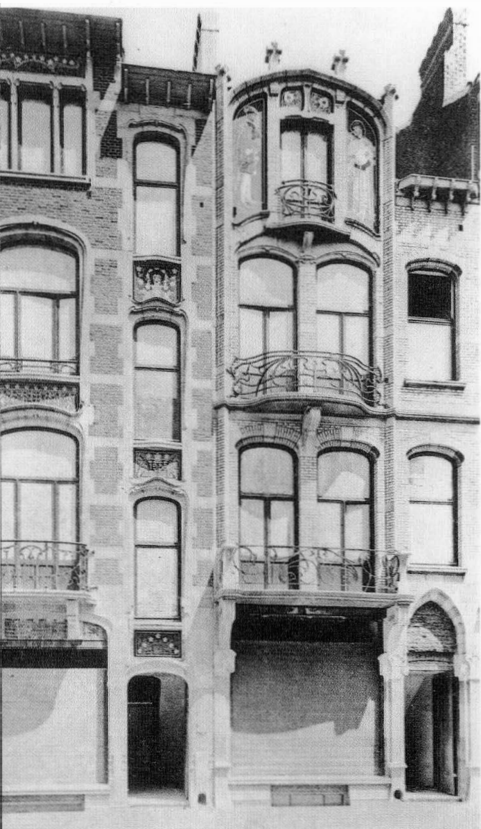

Sgraffiti, Solvaystraat 16.

Foto van omstreeks 1900 van Sint-Bonifaasstraat 17 en 19 uit W. Rehme, *Die Architektur der neuen freien Schule*, 1901.

De twee sgraffiti die Romeo en Julia voorstellen, bestaan nog, zij het dat ze verscholen gaan onder een laag witte verf. Aandachtige kijkers ontwaren echter nog het reliëf van de inkervingen.

DE "VERBORGEN SGRAFFITI"

Sgraffiti zijn niet alleen erg verrijkend voor het straatbeeld maar verdienen ook onze aandacht omdat ze voortdurend worden aangetast door het koude en vochtige klimaat, de luchtvervuiling en de verwaarlozing van sommige eigenaars.

Alle gevels van Blérôts huizen in de Sint-Bonifatiuswijk zijn voorzien van sgraffiti, hun lotsbestemming was echter niet dezelfde voor iedereen. Zo bevinden de sgraffiti in de Solvaystraat 19, 20 en 22 zich nog in een goede staat van bewaring, daar waar anderen verloren lijken te zijn gegaan, maar schijn bedriegt soms. Van de sgraffito ter hoogte van het timpaan van de Sint-Bonifaasstraat 17 bijvoorbeeld werd lange tijd gedacht dat deze onherroepelijk verloren was gegaan. Tijdens een volgens de regels der kunst uitgevoerde gevelrestauratie kwam de decoratie echter terug aan het licht. Twee van de vier door een laag witte verf overdekte sgraffiti onder de kroonlijst stellen Romeo en Julia in middeleeuwse kledij voor.

Het huis ertegenover, nr. 20, bezit negen sgraffiti die allemaal schuilgaan achter een laag zwarte

Sgraffito onder kroonlijst (Sint-Bonifaasstraat 18).

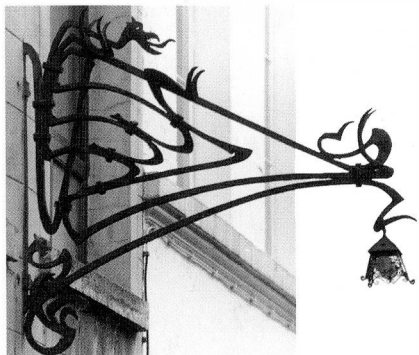
verf. Vier ervan stellen een wereldstreek voor (Azië, Afrika, Noord- en Zuid-Amerika) in de vorm van een elegante, schaars geklede vrouw. De sgraffito op de impost van nr. 22 werd waarschijnlijk met acrylverf "gerenoveerd", wat resulteerde in een fel kleurenpalet dat volledig met het oorspronkelijk coloriet breekt. Maar naast disharmoniërende kleuren kunnen ondoordachte restauraties ook het toekomstig behoud van sgraffiti in gevaar brengen aangezien de moderne middelen de aantasting alleen maar versnellen.

Een opmerkelijk sgraffitogeheel dat toegeschreven wordt aan Géo Ponchon is dat op de gevel van neoclassicistische allure in de Solvaystraat 33-37/Lang Levenstraat 5: het gaat om dertien decoratieve sgraffitovoorstellingen, die heden verborgen gaan onder een dunne grijze laag. De hoofdvoorstelling, boven de winkelingang, stelt de wapens van de gemeente Elsene voor. Gelukkig zijn de sgraffiti niet overschilderd geworden bij een recente opknabbeurt van de gevel. Géo Ponchon is waarschijnlijk ook de auteur van de onzichtbaar geworden sgraffiti in de Lang Levenstraat 13-13A.

"De Japanese", verborgen onder een laag zwarte verf (Sint-Bonifaasstraat 18).

Verborgen sgraffito met de wapens van de gemeente Elsene (Lang Levenstraat 5).

Deze drager waaraan eertijds een uithangbord bevestigd was, is ongetwijfeld dezelfde die in *The Studio* wordt besproken en die gelauwerd werd tijdens de wedstrijd van 1896 (Tulpstraat 69).

De gevel van bakkerij Timmermans (afgebroken) was laureaat in de wedstrijd voor winkelinrichtingen die de gemeente in 1896 had georganiseerd. Auteurs zijn Paul Hankar en Adolphe Crespin (sgraffiti).

ARCHITECTUUR MET EEN COMMERCIËLE BESTEMMING

De commerciële roeping van hoog-Elsene werd bevestigd in het plan van 1875 dat, buiten de aanleg van nieuwe straten, ook een grote overdekte markt beoogde. Deze markt diende als aanvulling op de bestaande gemeentelijke infrastructuur, die al over een (in 1892 tot museum verbouwd) slachthuis beschikte. Tot op vandaag heeft de wijk haar commerciële functie behouden en zijn er verschillende architectuurvoorbeelden van uiteenlopende stijlen en perioden bewaard gebleven. De winkelpuien, die vaak het slachtoffer van de snel wisselende mode zijn, vormen fragiele en efemere getuigen van een bepaalde mentaliteit en zouden dan ook gevrijwaard en gevaloriseerd moeten worden.

In 1896 richt de gemeente een wedstrijd in voor het beste winkelontwerp van de wijk. Het bekroonde werk is jammer genoeg verdwenen. Het ging om de gevel van bakkerij Timmermans aan de Waversesteenweg 169, een realisatie van Paul Hankar in samenwerking met sgraffito-ontwerper Adolphe Crespin. Behalve een opmerkelijke drager in de vorm van een drakenkop waaraan vroeger een uithangbord bevestigd was in de Tulpstraat 69, eertijds afgebeeld in het Engels tijdschrift *The Studio*, lijkt geen enkele bijdrage aan de wedstrijd bewaard te zijn gebleven. Ook de gevelwedstrijd van 1898 legde de nadruk op het gemengde woon- en handelskarakter van de ontwerpen; het merendeel van de huizen die Blérot in 1900 ontwierp, hebben hun oorspronkelijke winkelpuien bewaard en zelfs een deel van de interieurinrichting. De benedenverdiepingen van de Solvaystraat 12, 16, 20 en 22 en van de Sint-Bonifaasstraat 17 zijn dan ook bijzonder interessant en hun huidige uitbaters hebben gebruik kunnen maken van de meerwaarde die deze huizen bieden. Alleen de win-

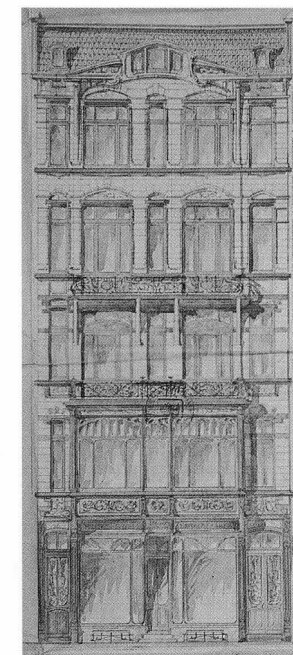

kelruimte van Sint-Bonifaasstraat 19 werd heringericht tot woning. De winkelpui van Solvaystraat 14 werd dan weer verminkt door de toevoeging van een rustiek portaal, die de sgraffito ter hoogte van het timpaan en de arabesken van Blérot gedeeltelijk verbergt.

De meeste winkelpuien van art-nouveau-inspiratie daarentegen werden ingericht in bestaande eclectisch of neoclassicistische geïnspireerde gebouwen. Deze weliswaar bescheiden realisaties zijn bijzonder waardevol aangezien ze getuigen van het enthousiasme waarmee aan deze stijl tegemoet gekomen werd en van zijn succes bij winkelinrichtingen. De Sint-Bonifatiuswijk telt verschillende fraaie voorbeelden van rond

De naam van de architect die deze fraaie glasramen van art-nouveau-inspiratie (hoek Francart/Sint-Bonifaasstraat) ontwierp, is niet bekend.

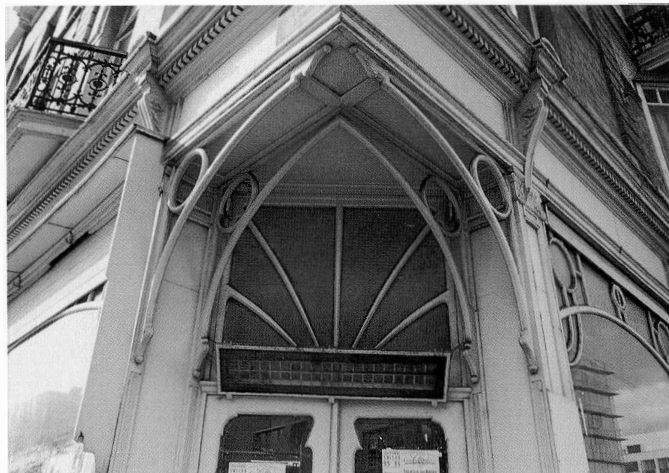

Opstand van de voormalige kachel- en lampenwinkel Sottiaux door Charles Patris (Elsensesteenweg 95-97).

Een door de art nouveau geïnspireerde inrichting voor een pand van neoclassicistische inslag (Lang Levenstraat 9-11).

De winkelpui van de voormalige bakkerij Lebon-Leur, in de jaren 1930 verbouwd tot vishandel, is een ontwerp van Victor Boelens (Troonstraat 65).

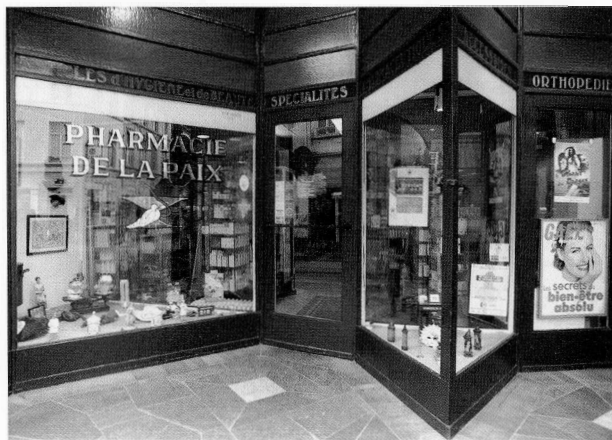
Rechts
Ceramiëken decor van de viswinkel, een realisatie van de firma Helman.

de eeuwwisseling: de vitrines in de Sint-Bonifaasstraat 36/Francartstraat 11 (1900), een winkelraam en inrijpoort in de Lang Levenstraat 9-11 (vóór 1900), de vitrines aan de Waversesteenweg 154A en drie vrij sobere winkelramen in de Tulpstraat 5, 7 en 9.

In 1903 besloot de directie van het grootwarenhuis "l'Innovation" een nieuw gebouw op te trekken voor zijn filiaal in Elsene, nog maar eens een bewijs dat de wijk een commerciële bestemming had. Net zoals bij de moederonderneming in de Nieuwstraat, tekende Victor Horta de plannen. Het intussen grondig verbouwde warenhuis staat nog steeds aan de

Voor deze apotheekvitrine werd het "vrije plan" principe toegepast, dat eigen is aan de modernistische architectuur (Waversesteenweg 88).

Elsensesteenweg 63-65. De meest spectaculaire realisaties in de Sint-Bonifatiuswijk op gebied van winkelontwerpen zijn zonder twiifel twee voormalige bakkerijen: Lebon-Leurs (Troonstraat 65) en Arcq-Pasture (Sans-Soucistraat 105). De winkelpui van bakkerij Lebon-Leurs, een ontwerp van architect Victor Boelens uit 1906, heeft het merendeel van haar oorspronkelijke ornamen-

ten bewaard. Het pand werd beschermd in 1996 en wacht op een herbestemming. Omstreeks 1920-1930 werd de bakkerij heringericht tot viswinkel. Uit die periode dateert de ceramiëkdecoratie van de firma Helman. Blikvanger is het uitzonderlijke muurpaneel dat vissers in een boot voorstelt.

De inrichting van bakkerij Arcq-Pasture in de Sans-Soucistraat 105 dateert van 1905. De reclamepanelen in gegraveerd en beschilderd glas, geïnspireerd door de geometrische art nouveau, zijn waarschijnlijk het beste voorbeeld van deze bijzonder zeldzame en kwetsbare decoratietechniek in Brussel.

De inrichting van apotheek Belco Waversesteenweg 88, ten slotte dateert van 1930. De architect, Adolphe Masure, is erin geslaagd een indrukwekkende, meterlange vitrine in een beperkte ruimte te integreren dankzij een gedurfde compositie volgens een vrij plan. Uit dezelfde periode dateert de benedenverdieping van de Lang Levenstraat 17, met haar monumentaal, typisch modernistisch karakter. De wandtegels werden overschilderd.

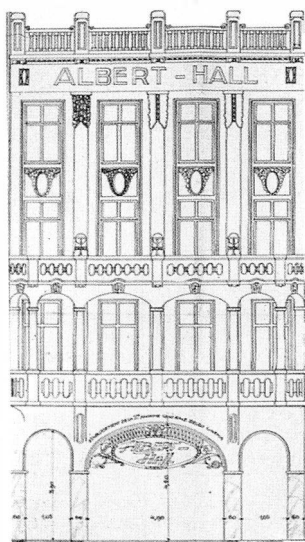

Gegraveerd glaswerk van de voormalige bakkerij Arcq-Pasture (Sans-Soucistraat 105).

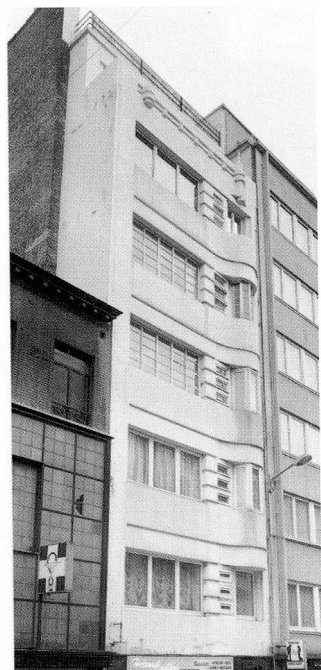
Modernistische vitrine geïnspireerd door de "pakketboot" stijl (Lang Levenstraat 17).

WANDELING

Cinema Albert Hall, opgetrokken door Paul Hamesse in 1919 (Elsensesteenweg 16).

Modernistisch gebouw uit 1930, opgetrokken door de architecten Govaerts en Van Vaerenbergh (Waversesteenweg 52).

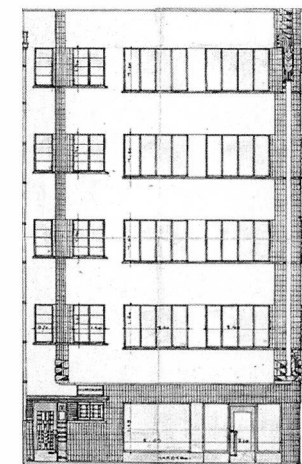
1. **Elsensesteenweg 16.** Voormalige cinema Albert Hall. Paul HAMESSE & broers, 1919 (verbouwd). De filmzaal sloot haar deuren in 1992, waarna de begane grond verbouwd werd. De ruimten op de verdieping kregen hun oorspronkelijke bestemming terug. Door het wegnemen van de plaatbekleding uit de jaren 1960 kwam de oorspronkelijke kwaliteit van de prestigieuze gevel terug tot haar recht.
2. **Waversesteenweg 52.** GOVAERTS & VAN VAERENBERGH, 1930. Modernistisch huurpand door de architecten van het David Van Buuren museum en de *Taverne du Passage* (Koninginnegalerij).
3. **Napelsstraat 1** (hoek Waversesteenweg 68). François VAN STICHEL, 1934. Huurpand in modernistische stijl. De blauwe tegels op de hoek zijn overschilderd.
4. **Napelsstraat 15.** Voormalige woning van Charles Woeste. Omstreeks 1885. Fraai herenhuis in neoclassicistische stijl.
5. **Troonstraat 65** (hoek Londenplein). Voormalige bakkerij Lebon-Leurs. Omstreeks 1860-1870. Victor BOELEN, 1906 (inrichting van de benedenverdieping). Verbouwingen van het interieur omstreeks 1920-1930. Eclectisch pand van classicistische inspiratie.

De winkelpui op de begane grond, die volledig heringericht werd in art-nouveaustijl is één van de mooiste van Brussel en vormt een zeldzame getuige van een tot uitsterven gedoemde typologie. Het interieur van de bakkerij werd later heringericht tot *Poissonnerie du Quartier-Léopold*. Uit deze periode dateert de gehistoriseerde tegeldecoratie van de firma Helman, een haast identieke reproductie van het paneel in restaurant *Chez Vincent* uit 1913. Gevels en winkelpui beschermd in 1996.

6. **Anoulstraat 14-16, 20-22 en 28; 5, 25 en 27.** Omstreeks 1880. Gehelen van eclectische huizen in rode baksteen en natuursteen. De bewerkte houten kroonlijsten zijn bijzonder interessant. Nr. 25 heeft een sterk uitspringend fronton.
7. **Lang Levenstraat 37-39.** Omstreeks 1880. Huizen in eclectische stijl.
8. **Tulpstraat 69.** Drager van uithangbord in art-nouveaustijl.
9. **Waversesteenweg 150.** Voormalig hotel van baron Joly. Museum Camille Lemonnier & *Maison des Ecrivains*. 1889.
10. **Waversesteenweg 143.** *Etablissements Demeuldre*. Toonzaal, 1870. Gebouw aan de Waversesteenweg. Maurice BISSCHOPS, 1905. Beschermd in 1997.

11. **Raadstraat 59-63.** *Institut Saint-Boniface* (voormalig hospitaal voor zieke kinderen) van de Sint-Vincentius a Paolozusters. A. SLATER, 1854.
12. **Sans-Soucistraat 94.** *Ecole n° 1. Ecole Edmond Peeters*. L. ROUSELLE, 1858-1860. Erg sober neoclassicistisch gebouw, opgetrokken met subsidies van de Staat en de provincie om tegevoegt te komen aan de stijgende bevolkingsgroei van de gemeente. In 1870 werd een verdieping bijgebouwd.
13. **Sans-Souciquare 1-6** (tussen Sans-Soucistraat 108 en 110). 1909-1910. Opmerkelijk geheel van woningen, gebouwd rond een binnenplaats, aan de binnenkant van een bouwblok. De gevels hebben een opvallende decoratie in polychrome baksteen.
14. **Sans-Soucistraat 105.** Voormalige bakkerij Arcq-Pasture. Omstreeks 1860. Glaswerk van Paul ODRY & Cie, 1905. Vitrine van gegraveerd en beschilderd glas in geometrische art-nouveaustijl.
15. **Sans-Soucistraat 128.** Voormalig weeshuis. *Ecole des Arts* van Elsene. Louis COENRAETS, 1876. In 1863 besloot de overheid scholen op te richten die gespecialiseerd waren in het onderrecht van de schone kunsten en hun industriële toepassing. De *Ecole des Arts* in Elsene is de eerste in haar soort in België. Aanvankelijk was ze gehuisvest in *Ecole n° 1* (cf. supra), in 1883 verhuist ze naar het voormalig weeshuis.

16. **Sans-Soucistraat 130.** *Ecole n° 2. Ecole Sans-Souci*. Louis COENRAETS, 1872-1874.
17. **Jean Van Volsemstraat 71.** Museum van Elsene. Voormalig slachthuis, Louis SPAAK & Gustave DEMAN, 1850. Inrichting Museum, 1892. Feestzaal, Ernest DELUNE, 1893. In 1888 schonken de nakomelingen van dieren-schilder Edouard de Praetere de kunstwerken uit zijn nalatenschap aan de gemeente Elsene op voorwaarde dat ze toegankelijk voor het publiek zouden worden gesteld. Naar aanleiding hiervan werd het in 1890 om hygiënische redenen gesloten slachthuis verbouwd om te beantwoorden aan zijn nieuwe bestemming.
18. **Jean Van Volsemstraat 64.** Voormalige ijskelder van Elsene (souterrain). 1852.

Oorspronkelijke opstand van een modernistisch pand, gebouwd in 1934 door François Van Stichel (Napelsstraat 1 /hoek Waversesteenweg 68).

De Sans-Souciquare wordt gevormd door een opmerkelijk geheel woningen opgetrokken rond een groen punt.

De brandweerkerke en haar fraaie gevel met polychrome bakstenen en ceramieken tegels (Viaductstraat 24-26).

Foto van de ingang van de woning en ateliers van kolenhandelaar Taymans, uit *Vers l'Art*, 1908. De inrichting in geometrische art-nouveaustijl is het werk van Paul Hamesse (Elyzeese Veldenstraat 6-6A).

19. Van Aastraat, Woonwijkstraat, Viaductstraat en Collegestraat.

Neoclassicistische huizenrijen. Tussen de Van Aastraat nrs 29 en 53 bevindt zich de oude Gomandwijk, opgetrokken in 1850.

20. Tulpstraat 23.
Maurice BISSCHOPS. Huis in eclectische stijl.

21. Tulpstraat 5, 7 en 9.
Omstreeks 1900. Drie art-nouveauvitrines.

22. Elsensesteenweg 168 (Fernand Cocqplein).
Voormalige woning van *La Malibran*, heden gemeentehuis van Elsene. VANDERSTRAETEN, 1833-1835.

Paviljoen in neoclassicistische stijl, gebouwd voor violist Charles de Bériot en zijn echtgenote, de operazangeres Maria Félicité Garcia, bijgenaamd "La Malibran". Aangekocht door de gemeente Elsene in 1849. Het huidige plein vormde oorspronkelijk de tuin. Het gebouw werd her-

haaldelijk verbouwd om aan zijn nieuwe functie tegemoet te komen. Het meubilair in neo-Renaissancestijl van de raadszaal is van architect Jules Brunfaut. Beschermd in 1995.

23. Viaductstraat 24-26.
Brandweerkazerne. Alphonse BOELENS, 1913.

24. Elsensesteenweg 188.
Camille DAMMAN, 1888. Eclectisch pand.

25. Elyzeese Veldenstraat 6-6A.
Huis en ateliers van de kolenhandelaar Edouard Taymans. Paul HAMESSE, 1906-1912. Taymans maakte fortuin met de commercialisering van zelf uitgevonden verwarmingskachels. Paul Hamesse moderniseerde en vergrootte een 19de-eeuwse woning in geometrische art-nouveaustijl, een erfenis van zijn opleiding bij Paul Hankar. Het smeedijzeren hek van de hoofdingang is een opmerkelijke voorbeeld van deze tendens. Het bovenste deel van de gevel is versierd met geëmailleerde baksteen en ceramiek en stelt mijnlampen voor terwijl het onderste deel in de jaren '50 bekleed werd met similibaksteen. Het timpaan boven de ingang van de gaanderij is versierd met het reliëf "Het Vuur" van Victor Rousseau. Beschermd in 1996.

26. Kruisstraat 25.
Voormalig atelier van Géo Ponchon. Géo PONCHON (sgraffiti). Neoclassicistische gevel voorzien van sgraffitopanelen met als hoofdthema een korhaan. Géo Ponchon

was één van de beste sgraffito-ontwerpers uit Brussel en liet tal van mortelsamenstellingen patenteren voor sgraffitodecoratie op plafonds. Hij vond ook een abonnementsstelsel uit dat eigenaars recht gaf op een regelmatig onderhoud van hun sgraffiti. Ponchon realiseerde onder meer de indrukwekkende reeks timpanen met sgraffitodecoratie van het *Palais du Vin* (Huidevettersstraat) en vermoedelijk ook de dertien sgraffiti van het hoekpand aan de Sint-Bonifasstraat/Lang Levenstraat en de gevelddecoratie van nr. 13-13A in die straat. Ponchon was tevens voorzitter van de *Fédération Belge des Peintres Décorateurs*.

27. Gewijdeboomstraat 118-120; Kruisstraat 41.

Voormalig *Institut des Sœurs de Notre-Dame*. 1876. Joseph PAUWELS, 1900. Scholencomplex uit twee delen, één in neoclassicistische stijl (1876), het andere neogotisch (1900). De congregatie werd in 1804 in Amiens gesticht door Julie Billiard en Françoise Blin en vestigde zich in Brussel (Regentschapsstraat) in 1839. In 1842 verhuist ze naar bovenstaand adres, niet ver van een boom die bekend stond voor zijn genezende krachten en zijn naam aan de straat zou geven. Het huidige complex is het resultaat van een hele reeks werken. De kapel werd in 1991 door een brand in de as gelegd en nadien afgebroken.

28. Gewijdeboomstraat 123.
Voormalig hotel Saintenoy, Katholieke Missie van Hongarije. Verbouwingen door Paul SAINTENOY, 1897. Herenhuis van de architect die onder meer de *Pharmacie Delacre* (1895) en de uitbreidingen aan *Old England* (1899) op zijn naam heeft staan. Het venster van de bel-etage rechts bezit een fraai glasraam, "De Golf" van Privat-Livemont en Evaldre, dat duidelijk geïnspireerd is op de bekende Japanse prent van Hokusai. Beschermd in 1992.

29. Opperstraat 52.
Gustave STRAUVEN, 1902. Art-nouveauehuis ontworpen door de meest barokke vertegenwoordiger van deze stroming. Strauven, een leerling van Victor Horta, was hoofdzakelijk actief in de gemeenten Schaarbeek en Brussel (Plantsoenenwijk). Deze woning, een overladen opeenstapeling van extravagante decoratie, is typisch voor zijn oeuvre. De laatste verdieping dateert van later.

30. Jean d'Ardennestraat 1 (hoek Keyenveldstraat). Léon SUYS, 1931. Geheel van drie art-decovitrines. Glasramen.

31. Keyenveldstraat 103-115 (hoeken Voorzittersstraat). 1ste helft van de 19de eeuw. Geheel van neoclassicistische huizen.

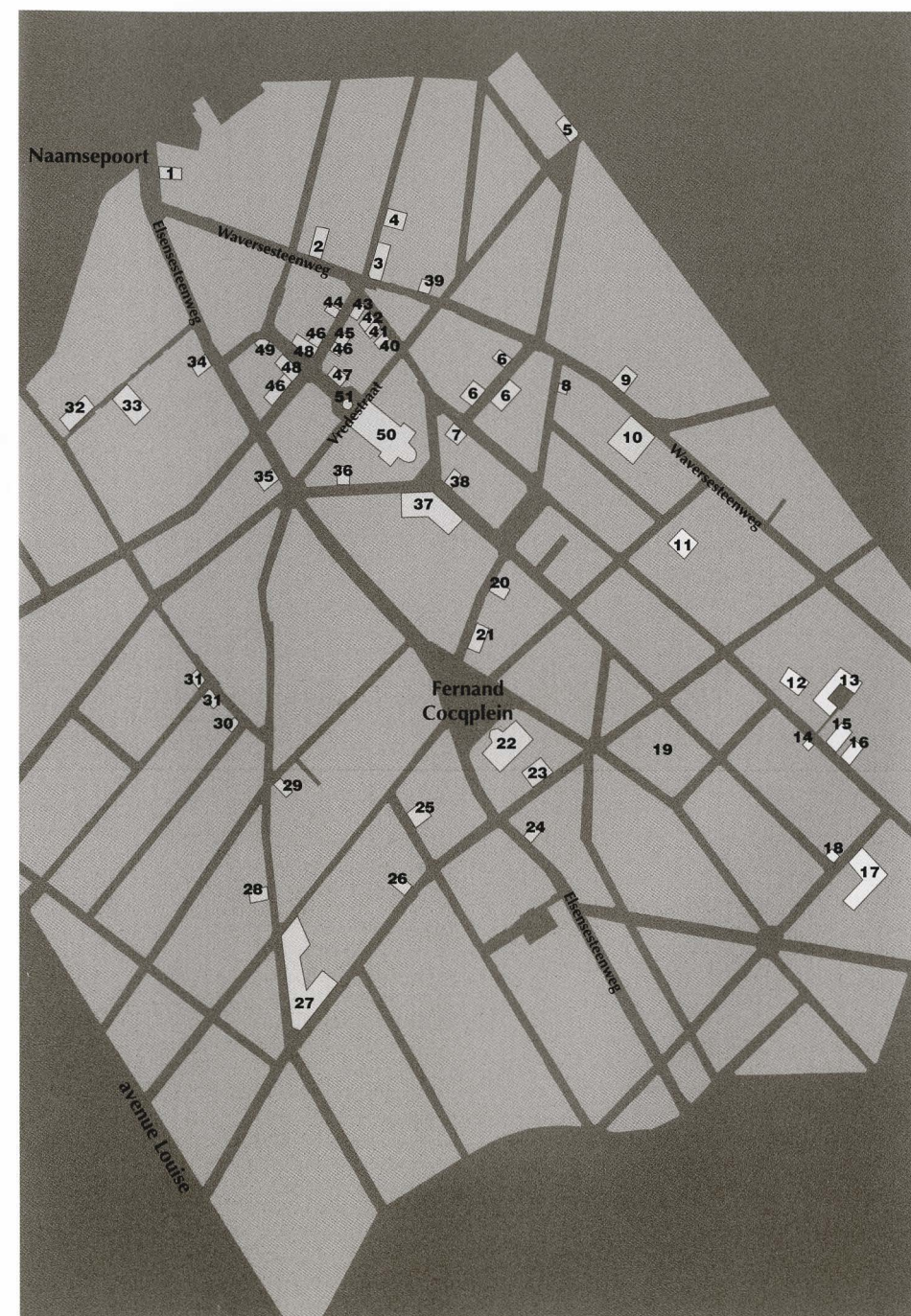
32. Herdersstraat 29-47.
1ste helft van de 19de eeuw. Neoclassicistisch geheel van tien huizen (zes werden afgebroken: 29-39) uit de eerste verstedelijkingsfase van de wijk, langs het wegennet uit het Ancien Régime.

33. Herdersstraat 30.
"Plateau". F. VAN ROELEN, 1907. Eugeen LIEBAUT, 1990 (herbestemming). Voormalige feestzaal van de *Ecole Saint-Boniface*, die zich in een sterk industriële omgeving bevindt. De ruimte werd heringericht tot dans-, spektakel- en tentoonstellingszaal. Een fraai voorbeeld van een herbestemming waarin hedendaagse architectuur op gedurfde wijze in een oude ruimte wordt geïntegreerd.

34. Elsensesteenweg 63-65.
Voormalige *l'Innovation* van Elsene. Victor HORTA, 1903. De hand van de architect is herkenbaar in de grote arcaden op de eerste en tweede verdieping. De begane grond werd op ingrijpende wijze verbouwd.

35. Elsensesteenweg 95-97.
Voormalige kachel- en lampwinkel Edouard Sottiaux. Charles PATRIS, 1905. Deze opmerkelijke woning met winkelpui in art-nouveaustijl is van architect Charles Patris, een minder bekend architect uit de fin-de-siècle. Patris volgde een opleiding aan de Academie en tekende de plannen van een fraai art-nouveauegeheel in de Pirmezstraat 22-26 (1913). Het huis wijkt lichtjes af van het ontwerp dat hij bij de gemeente had ingediend om een bouwvergunning te krijgen.

36. Atheneumstraat 6.
1881. Herenhuis, dubbelwoning met trapgevel in neo-Vlaamse-Renaissancestijl.

37. **Jules Bouillonstraat 1** (hoek Atheneumstraat). Voormalig Koninklijk Atheneum van Elsene. Charles COENRAETS, 1885.
38. **Jules Bouillonstraat 2A.** Edmond LE GRAIVE, 1878. Persoonlijke woning van de architect die ook de hallen ontwierp.
39. **Waversesteenweg 88.** Voormalige apotheek Belco. Adolphe MASURE, 1930.
40. **Lang Levenstraat 17.** Voormalig kapsalon Oscar. Maurice ROSSELT, 1936. Modernistisch winkelraam. De originele ceramieken decoratie is overschilderd.
41. **Lang Levenstraat 13-13A.** 1904. Sgraffiti toegeschreven aan Géo PONCHON.
42. **Lang Levenstraat 9-11.** Voor 1900. Vitrine en inrijpoort in art-nouveaustijl.
43. **Solvaystraat 33-35-37** (hoek Lang Levenstraat 5). Antoine DUJARDIN, 1900. Huurpand met winkelpui op begane grond. Het parement van de entresol is versierd met dertien – heden verborgen – sgraffiti, toegeschreven aan Géo Ponchon.
44. **Solvaystraat 32.** Victor TAELEMANS, 1904. Persoonlijke woning. Beschermd in 1998.
45. **Solvaystraat 21-23.** 1904. Twee gekoppelde huizen in eclectischestijl.
46. **Solvaystraat 12-22 ; 19.** Ernest BLÉROT, 1900. Zeven art-nouveahuizen. Beschermd in 1998.

47. **Sint-Bonifaasstraat 7-11.** Henri JACOBS, 1904. Drie art-nouveahuizen.
48. **Sint-Bonifaasstraat 15-19; 20-22.** Ernest BLÉROT, 1900. Vijf art-nouveahuizen. Beschermd in 1998.
49. **Sint-Bonifaasstraat 36/ Francartstraat 11.** 1900. Art-nouveauglasramen.
50. **Sint-Bonifatiuskerk.** Joseph Jonas DUMONT, 1846-1849; uitbreiding in 1885 volgens plannen van Louis DE CURTE. Neogotisch.
51. **Monument ter nagedachtenis van Charles Woeste.** Beeldhouwer Frans HUYGELEN, omstreeks 1925-1926.

Woning van Gustave Strauven (Vorststraat 52).

Voorbeeld van een herbestemming van een voormalige feestzaal in spektakel- en tentoonstellingszaal (Herdersstraat 30).

Woning en atelier van de decorateur/sgraffito-ontwerper Géo Ponchon (Kruisstraat 25).

BEKNOPTTE BIBLIOGRAFIE

P. LE ROY, *Monographie de la commune d'Ixelles*, Imprimerie générale, 1885.

André GONTHIER, *Histoire de la commune d'Ixelles*, Brussel, Drukkerij H. De Smedt, 1960.

Tentoonstellingscatalogus "Poelaert en zijn tijd", Brussel, Gemeentekrediet van België, 1980.

Marie-Anne DEWEZ, *L'urbanisation du quartier Saint-Boniface à Ixelles de 1875 à 1900*, licentiaatsverhan-

deling geschiedenis, U.C.L., 1982-1983 (onuitgegeven).

Didier THIRIONET, *Le quartier Saint-Boniface à Ixelles. Croissance d'un faubourg de Bruxelles*, eindverhandeling, I.S.A. Saint-Luc - Bruxelles, 1983-1984 (onuitgegeven).

Ixelles, ensembles urbanistiques et architecturaux remarquables, publicatie van het Centre d'Etudes et de Recherches Urbaines (E.R.U.), Brussel, 1990.

In dezelfde collectie :

1. HET JUBELPARK, ZIJN GEBOUWEN EN MUSEA (FR - NL - ESP - GB)
2. HET KERKHOF AAN DE DIEWEG (FR - NL)
3. DE GROTE MARKT VAN BRUSSEL (FR - NL - ESP - GB)
4. DE BEGIJNHOFWIJK (FR - NL)
5. DE HEIZEL (FR - NL - ESP - GB)
6. DE LOUIS BERTRANDLAAN EN HET JOSAPHATPARK (FR - NL)
7. DRIE VOORBEELDEN VAN PASSAGES UIT DE 19de EEUW (FR - NL - ESP - GB)
SINT-HUBERTUSGALERIEN - BORTIERGALERIJ - NOORDDOORGANG
8. ANDERLECHT (FR - NL)
DE COLLEGALE - HET BEGIJNHOF - HET ERASMUSHUIS
9. DE ZAVEL DE WIJK EN DE KERK (FR - NL - ESP - GB)
10. DE VIJVERS VAN ELSENE EN OMGEVING (FR - NL)
11. DE SINT-KATELIJNEWIJK EN DE OUDE HAVENDOKKEN (FR - NL)
12. HET LEOPOLDSPARK ARCHITECTUUR EN NATUUR (FR - NL - ESP - GB)
13. DE SQUARESWIJK (FR - NL - ESP - GB)
MARGARETA, AMBIORIX, MARIA-LOUIZA EN GUTENBERG
14. DE ARMAND STEURSSQUARE TE ST-JOOST-TEN-NODE (FR - NL)
15. HET KONINGSPLEIN EN DE WARANDEWIJK (FR - NL - ESP - GB)
16. DE OBSERVATORIUMWIJK IN UKKEL (FR - NL)
17. DE TERVURENLAAN (FR - NL)
18. HET WOLUWEDAL (FR - NL)
19. DE LOUIZALAAN (FR - NL)
20. DE CENTRALE LANEN (FR - NL)
21. SINT-GILLIS VAN DE HALLEPOORT TOT DE GEVANGENIS (FR - NL)
22. DE RINGLANEN VAN HET ROGIERPLEIN TOT DE HALLEPOORT (FR - NL)

Grafische vormgeving: La Page • Vertaling: Emmy Toonen
Fotogravure: ROscan • Druk: P. François n.v. • Distributie: Altera Diffusion

© Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Dienst Monumenten en Landschappen
C.C.N.

Vooruitgangstraat, 80 - 1030 Brussel - Tel: 0800/13680

GEDRUKT IN BELGIE
WETTELIJK DEPOT: D/1998/6860/4

De collectie "Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis" wordt uitgegeven om het culturele erfgoed van Brussel ruimere bekendheid te geven. Boeken vol anekdotes, onuitgegeven documenten, oude afbeeldingen, historische overzichten met aandacht voor stedenbouw, architectuur en kunsten... een echte goudmijn voor de lezer en wandelaar die Brussel beter wil leren kennen.

Vandaag geniet de Sint-Bonifaaswijk bekendheid door de talrijke handelszaken en de gezellige restaurants en cafés die er gevestigd zijn en door haar ligging dicht bij de grote bioscopen van de bovenstad.

De bijzondere sfeer van de wijk steunt echter ook op de uitzonderlijke rijkdom van het bouwkundig erfgoed, dat duidelijk de sporen draagt van het genie van Blérot, de architect die de art nouveau in het bereik van eenieder bracht.

Charles PICQUÉ

Minister-Voorzitter van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering
bevoegd voor Monumenten en Landschappen